

ENCYKLOPEDJA POPULARNA ILUSTROWANA.

Treść wszystkich gałęzi wiedzy ludzkiej,
podana przystępnie.

Tom I.

WARSZAWA.
Nakładem „Wiadomości Codziennych”
ul. Chmielna № 23.

—
1909.

A.

A, a — pierwsza litera w abecadle nietylko polskiem, ale niemal wszystkich języków; samogłoska **A** na mone-tach oznacza, że wybite zostały w głównej mennicy (ob.); w handlu **à** znaczy to samo co „po“, np.: funt herbaty **à** 2 rb.; w muzyce **a** jest jedną z siedmiu nut, nazywaną inaczej *la*. Zwrot często używany w mowie: mówić o czymś od **A** do **Z**, oznacza to samo, co od początku do końca. **A** po grecku *alfa* stawiane razem z inną głoską grecką—(**Ω**) *omegą* i spotykane często na obrazach Chrystusa Pana, oznacza, że Chrystus Pan, jako Bóg, jest początkiem i końcem wszystkiego. **A. D.** znaczy *anno Domini*, to jest roku Pańskiego.

Aachen, obacz **Akwizgran**.

Aar, jedna z największych rzek w Szwajcarii; tworzy wiele pięknych wodospadów; wpada do rzeki **Renu**.

Aaron, imię biblijne, starszy brat Mojżesza, dodany mu według słów Pisma Świętego przez Boga na tłumacza przed Faraonem egipskim, gdy szło o wypuszczenie Izraelitów z niewoli. Podczas podróży do Ziemi Obiecanej postanowiony został przez Boga arcykapłanem, a całe pokolenie Lewi, do którego należał, przeznaczzone zostało do służby kapłańskiej. Laska Aarona otrzymała cudowne własności i złożona została w Arce przymierza. Za karę, iż zwątpił o dobroci Boga, Aaron nie wszedł do Ziemi Obiecanej, lecz u samej jej granicy umarł.

Aaron, zakonnik, rodem Francuz, po-

wolany w roku 1046 przez króla Kazimierza Odnowiciela do Polski na pierwszego opata (przełożonego) klasztoru o.o benedyktynów w Tyńcu pod Krakowem. Niebawem został biskupem krakowskim, a nawet wyrobił sobie prawo arcybiskupie na całą Polskę. Zmarł około r. 1059.

Aaron, herb kapituły krakowskiej, przedstawiający na polu srebrnym trzy złote korony—dwie u góry, jedna u dołu. Przyniósł go do Polski wyżej wspomniany opat Aaron. Na pamiątkę cnót Aarona i zasług jego dla Kościoła, kapituła krakowska herb jego przyjęła za swój własny i pieczętuje się nim po dzień dzisiejszy.

Fig. 1. Herb Aaron.

Abakanowicz Bruno, uczony polski, matematyk i elektrotechnik. Urodził się w roku 1852 w mieście Wilkomierz; kształcił się w szkole politechnicznej w Rydze. Od roku 1881 osiadł w Paryżu, gdzie zmarł w r. 1900. Poczynił kilka nowych wynalazków w dziedzinie elektrotechniki i mechaniki. Prace swoje naukowe ogłaszał w czasopiśmie polskich i oddzielnie.

Abakus, od wyrazu greckiego *abar*, oznacza tablicę, pokrytą piaskiem, na której starożytni prowadzili rachunki, lub kreślili. *Abakusem* nazywa się

również płyta wierzchnia, pokrywająca głowicę (kapitel) filaru (kolumny).

Abancourt Franciszek, pisarz i polityk polski. Urodził się w Galicji r. 1815, zmarł tamże r. 1892. W latach 60-ych ubiegłego stulecia był współredaktorem „Dziennika Polskiego“, wychodzącego we Lwowie. Napisał wiele artykułów treści politycznej i ekonomicznej, oraz wydał większe dzieło p. t. „Era konstytucyjna austro-węgierskiej monarchji od 1848—1881“. Podpisywał się pod artykułami: „Bodzimir Socha“ i „Strażnik narodowy“.

Abaton, wyraz grecki, oznacza miejsce, nie dla każdego dostępne w kościołach grecko-katolickich; to samo określają wyrazy łacińskie *sancto sanctorum*—miejsce najświętsze (dosłownie: święte świętych).

Abatós, wyraz grecki, dosłownie znaczy miejsce niedostępne. Tak się zwie wyspa na rzece Nilu z grobem bogów egipskich: Ozyrysa i Izdydy. Na wyspę tę wolno było wstępować tylko kapłanom egipskim.

Abawa, inaczej **Abau**, rzeka w Kurlandji, około 130 wiorst długa; wpada do rzeki Windawy.

Abaza Aleksander, rosyjski mąż stanu (1821 — 1893); od r. 1874 prezes departamentu ekonomicznego w Radzie państwa, członek Komitetu ministrów, a w roku 1880 i 1881 minister skarbu.

Abazur, pochodzi od wyr. francuskiego *abat-jour*, co znaczy dosłownie przyciemniacz. Abazurem nazywają u nas najczęściej papierową, lub z jakiegokolwiek cienkiej materji zrobioną zasłonę na lampę; abazurami zwą również kosze u okien więziennych, zastaniające widok na zewnątrz.

Abbas-basza, obecnie panujący kedyw, czyli wicekról Egiptu. Wychowanie szkół wiedeńskich. Ur. w 1874 r., objął władzę w 1892 r. Właściwie nazywa się on jako panujący Abbas II Hami.

Abbasi, moneta perska=15 groszom.

Abbasydzi, druga dynastia kalifów (królów) arabskich, wydała 37 kalifów, panujących w Bagdadzie od roku 749 do r. 1258 po N. Chr.

Abbaza (Opatja), wieś w Istrii nad morzem Adrjatyckiem, na zachód od miasta Fiume (Rjeka). Kąpiele morskie i leczenie klimatyczne.

Abbé, wyraz francuski, pierwotnie znaczyl opat, — od wieku XVI zaczęto tak nazywać młodych księży, a za czasów króla francuskiego Ludwika XIV (w wieku XVII) każdego, kto nosił suknię duchowną. Był czas, że bogaci panowie polscy sprowadzali z Francji młodych księży na nauczycieli swych synów i takich księży nazywano u nas *labusiami*.

Abchazja, wąski pas ziemi w gub. Kutaiskiej, położony nad morzem Czarnem; od roku 1808 należy do Rosji. Mieszkańcy Abchazji są mahometanami, trudnią się rolnictwem i pasterstwem. Znajdują się tam dosyć obfite kopalnie ołowiu; stał abchaska słynie z dobroci. Główne porty morskie: Suchum-Kale i Redut-Kale.

Abd-ul-Hamid II, obecnie panujący sułtan turecki. Ur. w Konstantynopolu w r. 1842, syn sułtana Abd-ul-Medżyda, wstąpił na tron po bracie swoim Muradzie V, w dniu 31 sierpnia 1876 r. W tymże roku 1876 nadał Turcji konstytucję, lecz w r. 1878 parlament został rozwiązany i od tego czasu już go nie zwoływano, dopiero wskutek rewolucji wewnętrznej, dokonanej przez partję młodoturcką przy udziale wojska w lipcu 1908 r., sułtan przywrócił konstytucję z roku 1876, udzielił amnestji więźniom politycznym, zniósł cenzurę i policję tajną, zamieniając w ten sposób państwo absolutne na konstytucyjne.

Abdykacja, rzeczenie się; używa się tego wyrazu najczęściej mówiąc o monarchach, którzy zrzekają się tronu. Z królów polskich abdykował, czyli zrzekł się tronu Jan Kazimierz Waza, w r. 1668 (ob. Jan Kazimierz).

Abdank, lub **Habdank**, starożytny herb polski. W polu czerwonym ma znak srebrny, do litery **W** podobny, wyobrażający jakoby połamaną szablę; nad hełmem korona szlachecka o pięciu palkach, a nad nią drugi podobny znak, jak na tarczy. Niektórzy twierdzą, że herb ten pochodzi jeszcze z czasów pogańskich. Według podania jednak sięga on tylko czasów wojny Bolesława III Krzywoustego z cesarzem niemieckim, Henrykiem V. Wtedy to Jan z Góry, poseł Bolesława Krzywoustego, stanął przed cesarzem niemieckim z żądaniem pokoju i otrzymał od cesarza odpowiedź, że pokój może być wówczas dopiero zawarty, gdy Bolesław zapłaci cesarzowi należną mu z Polski daninę. Na dowód zaś, że ma czem wojnę dalszą prowadzić, kazał Henryk otworzyć skrzynie swoje, pełne skarbów. Ale posła polskiego nie olśnił widok pieniędzy i klejnotów drogotnych; chcąc dać poznać cesarzowi, że zasoby pieniężne nie rozstrzygają jeszcze o zwycięstwie, Jan z Góry zdjął z palca własny pierścień drogotny i rzucając go do skrzyni rzekł: „idź złoto do złota“. „*Hab dank*“ (dziękuję), rzekł chciwy cesarz. Układy zostały zerwane, a bój na „Psie Polu“ wykazał, że złoto nie zawsze zapewnia wygraną. Odtąd Jan z Góry nazwany został Skarbkim, a herb jego Abdankiem, czyli Habdankiem się zowie. Herbu Abdank używa obecnie około 120 szlacheckich rodzin polskich.

Abecadło, jest to zbiór znaków pisanych, czyli liter, ułożonych w pewnym, zwyczajem ustalonym porządku, a oznaczających dźwięki mowy. Sama nazwa *abecadło* utworzyła się z połączenia nazw trzech pierwszych liter, t. j. *a*, *b*, *c*. Często zamiast wyrazu *abecadło* używają — *alfabet*. Nazwa ta, wzięta z greckiego, powstała tak samo, jak nazwa polska, tj. utworzyła się z nazwy dwu pierwszych liter języka greckiego: *alfa* (*a*) oraz *beta* (*b*). Najdawniejszym pismem wielu ludów było pismo obrazowe, t. j. takie, którego znaki nie osobne

dźwięki, lecz całe pojęcia oznaczały. Pisma takiego używały narody starożytne: Assyryjczycy, Egipcjanie i inne. Później obrazkowe pismo w Egipcie zamienione zostało na dźwiękowe; sposób ten od Egipcjan przyjęły inne narody. *Abecadło* polskie powstało z łacińskiego przez dodanie niektórych liter dla oznaczenia tych dźwięków mowy naszej, które w języku łacińskim nie istnieją, np. *ą*, *ę*, *ć*, *cz*, *sz*, *ż*, *ź*, *i* t. p. Zauważyć należy, że *abecadło* polskie nie odrazu powstało w takiej formie, w jakiej znamy je obecnie, lecz stopniowo kształtowało się przez tworzenie nowych liter, czy też łączenie dwóch liter dla wyrażenia jednego dźwięku. Obecnie *abecadło* nasze składa się z 32 pojedynczych znaków, nie licząc podwójnych.

Abel, syn Adama i Ewy, zabity przez brata swego Kaina.

Abele, wieś i jezioro w gub. Kowieńskiej, nad granicą kurlandzką, w bardzo pięknym położeniu.

Aberacja, wyraz łaciński, oznaczający zboczenie. Wyrazu tego używa się w astronomji, fizyce i medycynie. W astronomji wyrazy *aberracja gwiazd* oznaczają złudzenie wzrokowe, powodujące, że widzimy gwiazdy w nieco innem miejscu, niż są one w rzeczywistości, i że zdaje nam się, jakoby gwiazda zakreślała w ciągu roku podłużne koło (elipsę). Pochodzi to stąd, że ziemia znajduje się w ruchu, lecz ruch ziemi jest stosunkowo mały w porównaniu z szybkością, z jaką promień światła, od gwiazdy pochodzący, przebiega. Gdyby światło posiadało prędkość nieskończenie wielką, lub gdyby ziemia stała nieruchomo, nie byłoby *aberracji gwiazd*. *Aberacja chromatyczna*, jest to załamanie promieni światła w szklach wypukłych, lub wklęsłych (soczewkach), wskutek czego przedmiot, przez nie widziany, zdaje się, jakoby barwną obwódką był otoczony. W medycynie *aberracja umysłowa* oznacza to samo, co obłąd (ob.).

Abgar Sołtan, pseudonim (nazwisko